

Є. І. Невмержицький,
старший викладач кафедри банківських інвестицій, ДВНЗ "КНЕУ імені В.Гетьмана"

КРЕДИТНЕ БЮРО ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИЗНАЧЕННЯ ДОВІРИ ПРИ КРЕДИТУВАННІ В ІНФРАСТРУКТУРІ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ

У статті проаналізовано поняття кредиту як економічної категорії і досліджено основу економічних відносин, що виникають при кредитуванні, яка полягає у взаємній довірі кредитора і позичальника. Показано роль кредитного бюро як єдиного ефективного інструменту для визначення рівня довіри при кредитуванні в сучасних економічних умовах.

In the article a concept of credit is analyzed as an economic category and investigated the basis of economic relations that arise up at lending which consists in the mutual trust of creditor and borrower. The role of credit bureau is showed as the unique effective instrument for determination the level of trust at lending in modern economic conditions.

Ключові слова: кредитне бюро, кредитна звітність, кредит, кредитний ризик, довіра, кредитоспроможність, комерційний кредит, гроші, боргові зобов'язання.

Key words: credit bureau, credit reporting, credit, credit risk, trust, solvency, commercial credit, money, debt obligations.

ВСТУП

Системи кредитної звітності різних країн світу значно розрізняються між собою. В більшості випадків це пов'язано з прийнятими в тій або іншій країні обмеженнями з використання особистих даних, слаборозвиненою правовою або технічною інфраструктурою, а також ринковими і конкурентними процесами. Проте у всьому світі успішні кредитні бюро належать до сектора приватного бізнесу. В Україні діяльність кредитних бюро започаткована на рівні найвищих світових стандартів завдяки вдалому впровадженню зарубіжного досвіду і використанню кращої світової практики в місцевих умовах, але, на жаль, саме поняття кредитування в нашій країні ще не набуло того розуміння згідно свого значення, по суті, як економічної категорії, як це має місце в розвинених країнах.

Кредитні бюро як установи, виключною діяльністю яких є збирання, зберігання, обробка і використання інформації, що складає кредитну історію, є необхідною структурною складовою у фінансовій системі держави, дозволяють налагодити кредитні відносини на сучасному рівні саме завдяки наданню продуктів кредитної звітності, результатом аналізу яких є визначення рівня довіри кредитора до позичальника, що і складає, на нашу думку, сутність поняття кредиту.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

З метою визначення змісту кредитного бюро і його ролі в фінансовій системі держави, в даній статті ми проаналізуємо поняття кредиту, що подається у чинному законодавстві України та в науковій літературі України, Росії, інших зарубіжних джерелах, та дослідимо проблеми, які тут виникають.

Нажаль, незважаючи на те, що при підготовчій роботі зі створення кредитних бюро в Україні, Росії та інших пострадянських республіках головною метою було саме зниження процентних ставок і спрощення доступу до кредитних ресурсів, що відмічається в багатьох публікаціях, ця задача в Україні на практиці не виконується. Однак Олена Орлюк зазначає, що наявність позитивної інформації в кредитній історії позичальника дозволяє одержувати кредитні ресурси по привабливим ставкам та надає інші пільги [11].

Відома дослідниця кредитних бюро Маргарет Міллер в своїй книзі "Системи кредитної звітності і міжнародна економіка" зазначає, що кредитна звітність є однією з найголівніших інституцій сучасної фінансової системи. Вона вказує на зростання попиту на послуги кредитних бюро не тільки з боку фінансових установ, а й представників різних галузей бізнесу [8].

У своїй роботі "Вразливість компаній, що фінансу-

ються за рахунок фіктивного капіталу і сегментація ризиків на кредитних ринках: теорія і дійсність" професор економіки Джон Берон зазначає важливість відомостей кредитного бюро для компаній, що торгують цінними паперами [1].

Натомість у дисертаційному дослідженні "Розвиток кредитно-інформаційної інфраструктури банківської діяльності в Росії" Тетяна Наумова підкреслює важливу роль інформаційного забезпечення діяльності комерційних банків як спеціалізованих установ, основою діяльності яких є кредитна справа. Інформаційна асиметрія у кредитній діяльності спроможна приводити не тільки до банкрутства банків, а й до системних ризиків. Першим кроком на шляху її подолання і підвищення ефективності банківської діяльності у Росії стало створення інститутів бюро кредитних історій [5].

Країни, де порівняно недавно створені системи обміну інформацією на основі приватних кредитних бюро (Мексика, Туреччина, Італія) тощо, рухаються шляхом створення загальних баз даних суб'єктів кредитних історій як юридичних, так і фізичних осіб.

Україна отримала фінансову і кредитну системи держави у спадщину від Радянського Союзу і, незважаючи на свій майже двадцятирічний незалежний розвиток, поширене розуміння поняття кредиту ще не відповідає його економічній сутності, що також відображено у чинному законодавстві й нормативних матеріалах регулюючих органів. Тому важливо дослідити саме поняття кредиту і як воно визначається у наукових і нормативних джерелах.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У законодавстві України існує декілька легальних визначень фінансового кредиту.

Так, згідно зі статтею 1.11 Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" "Кредит — кошти та матеріальні цінності, які надаються резидентами або нерезидентами у користування юридичним або фізичним особам на визначений строк та під процент. Кредит розподіляється на фінансовий, товарний, інвестиційний податковий та кредит під цінні папери, що засвідчують відносини позики" [16]. Дане визначення має велике практичне значення, але з наукової точки зору з ним не можна погодитись з приводу його економічної неточності й неповноти. Зокрема, неточність полягає в тому, що предмет кредиту передається не тільки в користування, а й у власність, про що безпосередньо вказано в самому законі у визначенні товарного кредиту (Товарний кредит — товари, які передаються резидентом або нерезидентом у власність юридичним чи фізичним особам на умовах угоди, що передбачає відстрочення кінцевого розрахунку на визначений строк та під процент [16]). Також при товарному кредиті не завжди процент стягується на практиці. Більш того, зазвичай товарний кредит надається без процентів. У визначенні інвестиційного податкового кредиту процент не згадується (Інвестиційний податковий кредит — це відстрочка плати податку на прибуток, що надається суб'єкту підприємницької діяльності на визначений строк з метою збільшення його фінансових ресурсів для здійснення інноваційних програм, з наступною компенсацією відстрочених сум у вигляді додаткових надходжень по-

датку через загальне зростання прибутку, що буде отримано внаслідок реалізації інноваційних програм [16]). Неповнота даного визначення полягає у відсутності висвітлення підстав надання.

Відповідно до закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг" фінансовий кредит — це кошти, які надаються в позику юридичній або фізичній особі на визначений строк та під процент [6]. Дане визначення навіть неповно розкриває зовнішній бік кредиту і зовсім не відображає економічну сутність цього поняття.

І нарешті, відповідно до закону України "Про банки і банківську діяльність" банківський кредит — це будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми [13]. На нашу думку, дане визначення не тільки не розкриває економічної сутності кредитних відносин, а й не точно відображає зовнішній бік кредитування, тому що зводить його лише до обміну зобов'язаннями між банком і боржником, хоча з практичної точки зору воно виконує свою функцію.

Для розкриття економічного змісту кредиту розглянемо його визначення в науковій літературі. Так, Нова економічна енциклопедія за редакцією Є.Є. Румянцевой дає таке визначення: кредит (credit) — залучення на основі повернення вільних коштів третіх осіб: відносно юридичних осіб — для поповнення обігового (або) основного капіталу, фізичних осіб — для придбання рухомого і нерухомого майна, покриття інших сімейних витрат (наприклад, на оплату навчання, лікування або туристичних путівок). Суттєвою умовою будь-якого кредиту є його повернення на відміну від, наприклад, субсидій або дотацій [10, с. 233]. Головний акцент у даному визначенні ставиться на цілях кредиту і підкреслюється основна умова надання коштів — це їх повернення у майбутньому. На нашу думку, дане визначення неповно відображає сутність кредиту як загально — економічної категорії, тому що не відображено умов його надання, які згадуються у визначенні лише банківського кредиту (bank credit) [10, с. 233]. При цьому кредитна історія позичальника є лише третім важливим фактором для визначення умов кредитування після забезпечення і оборотів за рахунками. Також кредитна історія позичальника згадується разом з кредитною історією поручителів, а порука є також елементом забезпечення кредиту. Таким чином, ми бачимо, що головна роль при наданні кредиту відводиться забезпеченню.

Економічна енциклопедія за редакцією Л.І. Абалкіна дає наступне визначення: кредит (від лат. credit — "він вірить", англ. credit) — різновид економічної угоди, яка приймає форму ссуди, коли один партнер надає іншому гроші або майно на умовах строковості, повернення і, як правило, платності; має дві основні форми — комерційну і банківську [17, С. 338]. На нашу думку, дане визначення також є неповним, бо воно відображає лише зовнішню форму кредиту і автор ігнорує сутність даного перекладу з латинської слова кредит — "він вірить". У визначеннях різних видів кредитів дана енцикло-

лопедія взагалі не згадує кредитну історію як важливий фактор відображення економічної сутності кредиту. Розглянемо, наприклад, визначення бланкового кредиту — кредит, наданий банком без будь-якого забезпечення запасами товарно-матеріальних цінностей, дебіторською заборгованістю, цінними паперами і т.д.; відповідно пов'язаний з підвищеним ступенем ризику. Вказаний вид кредиту надається лише клієнтам з надійним фінансовим положенням, першокласним позичальникам, з якими банк має довгострокові взаємовідносини [17, с. 340]. Автор вказує, що бланковий кредит надається першокласним позичальникам, тобто тим клієнтам, на яких у фінансовій установі є гарна кредитна історія і при цьому автор пов'язує даний кредит з підвищеним ризиком, тому що відсутнє забезпечення. На нашу думку, дане твердження є глибоко помилковим і одне з основних завдань цього дисертаційного дослідження ми бачимо у всебічному обґрунтуванні того, що саме кредитна історія є головним фактором при визначенні кредитного ризику, а не матеріальне забезпечення.

Фінансово-економічний словник за редакцією А.Г. Загороднього, Г.Л. Вознюк дає наступне визначення: кредит (від лат. *Creditum* — позика, від *credo* — вірю) — позичка в грошовій або товарній формі на умовах повернення, що надається банком чи юридичною (або фізичною) особою іншій особі — позичальникові. Позичальники за користування кредитом сплачують процент. Розрізняють фінансовий кредит, який надають банки (банківський) чи небанківські установи, а також товарний (комерційний), який надають господарські партнери, та інші види кредиту [6, с. 453]. Дане визначення не тільки не розкриває сутності кредиту як економічної категорії, але й не повно відображає його зовнішні характеристики, тому що зовсім не згадується строковість, яка є обов'язковою складовою. Зокрема, і Економічній енциклопедії за редакцією Л.І. Абалкіна автор, хоч і вказує латинський переклад слова кредит — "вірю", але цілком ігнорує поняття довіри у визначенні кредиту. Так само, як і в попередніх визначеннях, ми вважаємо, що даний словник не розкриває підстав і умов, на яких надається кредит, що є вирішальним при розумінні сутності цієї економічної категорії.

Словник з економіки за редакцією Крістофера Паса, Брайена Лоуза, Лесли Девіса дає наступне визначення кредиту: кредит (*credit*) — фінансова послуга, яка дозволяє приватній або юридичній особі позичати гроші для купівлі продуктів, сировини, комплектуючих виробів і т.д. і платити за них після збігання тривалого періоду часу. Існують різні види кредиту: банківські ссуди і овердрафти, кредит в розстрочку, кредитні картки, торговий кредит. Процентні платежі по кредиту можуть бути фіксованими або змінними в залежності від типу кредиту; в деяких випадках з метою стимулювання господарчої діяльності надаються безпроцентні кредити [12, с. 235]. Дане визначення також показує лише зовнішні складові кредиту, тобто не розкриває його економічної сутності, а саме — підстави надання.

Великий економічний словник Борисова А.Б. також вказує латинське походження слова (*credit* — він вірить), але ігнорує його значення у визначенні: кредит — надання у борг грошей або товарів на умовах повернення

і, як правило, з виплатою відсотків [2, с. 345].

На наш погляд, найбільш повно термін кредит (*credit*) розкрито в інтернет-словнику *BusinessDictionary*, що дає тлумачення більше 20 000 економічних понять. *BusinessDictionary* дає визначення кредиту в розумінні п'яти значень:

1. Загальне — репутація (загальна оцінка характеру або якості особи, надана тим, хто її знає) щодо кредитоспроможності (фінансові можливості особи, що дозволяють їй погасити свої боргові зобов'язання, коли настає термін їх сплати).

2. Бухгалтерське — ліва сторона бухгалтерського подвійного запису. Відображає зменшення активів або рахунку витрат, або збільшення капіталу, зобов'язань або доходів.

3. Банківське — купівельна спроможність, яка створюється шляхом кредитування (надання у користування грошей або чогось іншого, що має вартість, на умовах повернення у встановлену в майбутньому дату) і базується на резервній системі.

4. Комерційне — угода, яка базується здебільшого на довірі, згідно якої товари, послуги або гроші надаються на підставі обіцянки заплатити пізніше. Також називається комерційним кредитом.

5. Міжнародна торгівля — скорочена форма поняття акредитиву (*letter of credit*) [5].

Ми бачимо, що дані визначення бізнес-словника розкривають поняття кредиту з усіх боків, а саме: в загальному, банківському, бухгалтерському, комерційному розумінні, а також в розумінні міжнародної торгівлі.

Узагальнюючи проаналізовані визначення, ми використаємо метод синтезу для надання наукового обґрунтування визначення кредиту як економічної категорії, що містить всі його основні характеристики. При цьому бухгалтерське значення даного поняття, як сторона подвійного запису, нас не цікавить і розглядатись не буде. Розглянувши наведені визначення, ми можемо виділити чотири істотні сторони кредитування, які характеризують його як економічне явище:

1) відчуження вартості у формі грошей, товарів чи послуг від кредитора до позичальника на умовах договору;

2) строковий характер відчуження даної вартості і необхідність повернення у грошовому еквіваленті на встановлену договором дату в майбутньому;

3) платний характер користування даною вартістю;

4) передача даної вартості на підставі довіри кредитора до позичальника.

Перші три сторони розкривають зовнішній бік кредиту, причому, якщо перші дві не викликають питань, то третя є дискусійною, тому що при банківському кредитуванні плата стягується завжди у вигляді відсотків, а при комерційному плата зазвичай не стягується і боржник, або позичальник (дебітор), сплачує лише встановлену на момент продажу в кредит суму товару з відстрочкою платежу. Ми вважаємо, що з економічної точки зору при комерційному кредитуванні кредит є також платним на тій підставі, що гроші завжди мають свою ціну, яка вимірюється за допомогою часу користування ними, а якщо кредитор не одержує всю суму одразу, то за час, на який відстрочена оплата товару чи послуги, грошима користується боржник, тобто платить або не-

доотримає ціну грошей при комерційному кредитуванні саме кредитор. З іншого боку, боржник або економить плату за користування грошима, або отримує її у вигляді дивідендів від своєї підприємницької діяльності. При цьому варто відзначити важливу складову другої характеристики кредиту, яка полягає в тому, що повернення наданої в кредит вартості завжди відбувається в грошовому еквіваленті, що відрізняє комерційний кредит від оренди, коли власнику (орендарю) вартість має повертатись у натуральному вигляді, при цьому вона не переходить у власність орендаря на час користування.

Четверта сторона відображає економічну сутність кредиту, тому що розкриває підстави його надання, що також висловлюється в буквальному перекладі самого слова кредит з латинської — довіра. Це найбільш дискусійна, складна і важлива характеристика кредиту, її ретельне вивчення і дослідження необхідно для подальшого успішного розвитку кредитних відносин і кредитної звітності. Основа довіри базується на репутації, тобто поведінці в минулому, а дані про цю поведінку дає саме кредитна звітність, головним оператором якої виступають кредитні бюро.

Таким чином: ми можемо надати наступне визначення кредиту як економічної категорії: кредит — це строкове відчуження вартості у формі грошей, товарів чи послуг, яке відбувається на підставі довіри між кредитором і боржником з умовою повернення у грошовій формі й платності.

Варто відзначити, що поняття довіри при кредитних відносинах має взаємний характер, а не тільки кредитор має довіряти боржнику, що є очевидним і не потребує обґрунтування. Важливість довіри з боку боржника до кредитора легко довести тим, що на підставі неправомірної поведінки кредитора боржник також може понести збитки або зазнати шкоди. Наприклад, при необґрунтованій реалізації майна боржника, що надано у забезпечення повернення кредиту, коли кредитор самостійно реалізує майно за ціною нижче ринкової. Також боржник може зазнати моральної і майнової шкоди при застосуванні кредитором неправомірних заходів при стягненні заборгованості. Боржник також може зазнати шкоди при незрозумілому висвітленні в договорі плати за кредит, коли, крім встановленого відсотку по кредиту, стягується цілий перелік комісійних, про які боржника не повідомляли при обговоренні умов кредитування, тому він не може адекватно оцінити свої можливості з повернення боргу. В результаті цього Національним банком було запроваджено Правила надання банками України інформації споживачеві про умови кредитування і сукупної вартості кредиту (Ухвала НБУ № 168 від 05.06.2007 р.) На думку банкіра, у статті "Реальна процентна ставка: погляд банкіра" ефективна процентна ставка — це не річні відсотки за кредитом, не плата за обслуговування кредитної заборгованості й не дорожчання кредиту (переплата). Сама собою ефективна процентна ставка навряд чи дасть клієнтові повне розуміння про сукупну переплату [14]. Таким чином, навіть запровадження вимоги щодо обов'язку банку повідомляти ефективну процентну ставку не гарантує споживачам повної ясності щодо кінцевої ціни кредиту.

Існує також поняття хижацького кредитування

(Predatory lending) — несправедливі умови кредитування, які встановлюються деякими кредиторами шляхом застосування нечесних методів для введення боржника в оману під час надання кредиту. Таким чином ми довели, що поняття довіри є обопільним і взаємним при встановленні кредитних відносин.

Однак, ми вважаємо, що при будь-яких кредитних відносинах їх основою є рівень довіри кредитора до позичальника. Найнижчий рівень довіри має місце при ломбардних операціях, коли кредитор зовсім не вивчає кредитоспроможність позичальника і повернення наданих у кредит грошей гарантується високоліквідним забезпеченням. Рівень довіри при цьому дорівнює нулю. При інших видах кредиту рівень довіри визначається кредитоспроможністю позичальника, яка встановлюється, головним чином, на підставі кредитної історії. Коли у кредитора нема ніякої інформації про кредитну історію позичальника, рівень довіри також може бути рівним нулю, в цьому випадку кредитор або не надає кредит, або бере забезпечення, вартість якого перевищує суму кредиту. Варто також зазначити, що сучасна грошова система є також прикладом кредитних відносин між державою, представленою центральним банком, і суб'єктами грошових відносин — комерційними банками, юридичними і фізичними особами. При цьому важливо розуміти, що кредитором виступає не держава, яка емітує гроші, які самі по собі не мають споживчої вартості, а суб'єкти грошових відносин. Самі гроші можна вважати формою кредитної угоди, рівень довіри при цьому визначається кредитоспроможністю держави емітента і є найвищим в порівнянні з іншими кредитними відносинами.

Дуже важливо, що сучасні вітчизняні автори також звертають увагу на поняття довіри, яке, на нашу думку, є головним при кредитуванні. Так, в навчальному посібнику "Банківське право України" зазначено: "Кредитні відносини в Україні, як і в будь-якій країні з ринковою економікою, складають підвалини економічних процесів. Без кредиту в тому або іншому вигляді неможливо собі уявити функціонування будь-якої галузі економіки держави, адже кожна фінансово-господарська операція (за незначним винятком) так чи інакше пов'язана з певним рівнем взаємної довіри сторін, передачею грошових коштів або інших цінностей в борг" [3]. Ми цілком погоджуємось з вказаним твердженням, що поняття довіри виникає не тільки при кредитуванні а майже при кожній фінансово-господарській операції.

ВИСНОВКИ

Таким чином, ми розглядаємо кредитне бюро як інструмент для визначення рівня довіри до суб'єкта кредитної історії, на базі чого встановлюється рівень кредитоспроможності потенційного позичальника і відповідно визначається кредитний ризик. Останнім часом виходить досить багато публікацій про стан розвитку, діяльність кредитних бюро і треба зазначити, що в суспільстві все більше визнається їх важлива роль для управління кредитними ризиками і загалом фінансовим станом як підприємства, так і приватної особи. В статті Аліси Лисиціної "Как переписать кредитную историю" [7] дається характеристика стану розвитку кредитних

бюро в Україні, надаються рекомендації щодо використання своєї кредитної історії суб'єктами кредитних історій. У статті Ріка Дворіна "Кредитные бюро, передающие данные коллекторам, надо лишать лицензии" піднімається проблема співпраці бюро з колекторами і необхідності законодавчого врегулювання цього питання [4]. В статті заперечується можливість співпраці бюро з колекторськими компаніями, тому що, на думку автора, інформація бюро має використовуватись лише з метою прийняття рішення на видачу кредиту. Але в країнах, де кредитна звітність має високий розвиток, інформація кредитних бюро використовується на всіх етапах кредитування: прийняття рішення на кредит, його супроводження і стягнення заборгованості. Обмеження діяльності кредитних бюро і використання їх послуг кредиторами лише першим колом кредитного циклу значно зменшує їх ефективність.

Тож кредитні відносини мають виникати, перш за все, на підставі визначення рівня довіри між позичальником і кредитором. Рівень довіри до українських банківських та інших кредитних установ з боку позичальників забезпечується високим рівнем контролю з боку державних контролюючих органів, таких як НБУ і Держфінпослуг, хоча ця довіра, на жаль, ще досить слабка, а спеціалізованих установ, що визначають рейтинги кредиторів, ще не існує. Єдиним ефективним шляхом для швидкого і якісного визначення рівня довіри до позичальника в сучасних умовах є лише кредитне бюро, яке накопичує кредитну історію суб'єктів кредитних історій з багатьох джерел. Розвиток кредитних бюро, збільшення їх бази даних, а також накопичення досвіду кредиторів щодо використання кредитної звітності у своїй діяльності з часом підтвердить більшу ефективність дослідження кредитної історії позичальників для визначення кредитних ризиків у порівнянні з матеріальним забезпеченням, заставою, гарантіями, поручительствами.

Таким чином, інституція кредитних бюро відіграє основну роль в інфраструктурі фінансово-кредитної системи держави для встановлення рівня кредитоспроможності суб'єктів кредитних історій як приватних, так і юридичних осіб, тому що дає можливість встановити рівень довіри до позичальника на підставі його досвіду виконання минулих боргових зобов'язань з великої кількості джерел. Розвиток кредитної звітності в державі великою мірою розширює рівень доступу до кредиту як серед широких верств населення, так і серед підприємств, що сприяє зменшенню процентних ставок і має велике значення для загальноекономічного розвитку держави.

Література:

1. Берон Д. М. Вразливість компаній, що фінансуються за рахунок фіктивного капіталу, і сегментація ризиків на кредитних ринках: теорія і дійсність [Електронний ресурс] / Д. М. Берон. — 2005. — Режим доступу: <http://www3.interscience.wiley.com/journal/119-393183/abstract>
2. Борисов А. Б. Большой экономический словарь / А. Б. Борисов. — Москва: "Книжный мир", 2005.
3. Гетманцев Д.О. Банківське право України, Кредит. Поняття про кредитні відносини: навчальний по-

сібник [Електронний ресурс] / Д.О. Гетманцев, Н.Г. Шукліна. — Київ, Центр учбової літератури 2007. — Режим доступу: http://ebk.net.ua/Book/law/getmantsev_bpu/part3/301.htm

4. Дворін Р. Кредитные бюро передающие данные коллекторам надо лишать лицензии / Рік Дворін // Власть денег. — 2009. — № 218, березень.

5. Діловий словник [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.businessdictionary.com/definition/credit.html>

6. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник, / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. — Київ, Знання — 2007.

7. Лисиціна А. Как переписать кредитную историю [Електронний ресурс] / А. Лисиціна. Публікація від 18.02.2009, на сайті "Простобанк Консалтинг" — Режим доступу: <http://www.prostobank.ua/>

8. Міллер М. Д. Система кредитної звітності і міжнародна економіка [Електронний ресурс] / Маргарет Д. Міллер // MIT Press, 2003. — С. 3—6. — Режим доступу: http://books.google.com.ua/books?id=if2xjLv74-HYC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_summary_r&cad=0#PPR11,M1

9. Наумова Т. Развитие кредитно-информационной инфраструктуры банковской деятельности в России: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук [Електронний ресурс] / Тетяна Наумова. — Саратов, 2008. — Режим доступу: www.seun.ru/download/avtoreferat/naumova.doc

10. Новая экономическая энциклопедия / [авт. — уклад. Румянцева Е.Е.]. — Москва: ИНФРА-М, 2005. — 233 с.

11. Орлюк Е. Кредитные бюро за рубежом [Електронний ресурс] / Е. Орлюк // Юридическая практика. — 13.12.2007. — Режим доступу: http://tristar.com.ua/2/art/kreditnye_buro_zarubejom.html

12. Пасс К. Словарь по экономике / Кристофер Пасс, Брайен Лоуз, Лесли Девис / [Перевод с английского под редакцией П.А. Ватника]. — Санкт-Петербург: Экономическая школа, 2004.

13. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] Закон України № 2121-III ВРУ від 07 грудня 2000 року, остання редакція від 10 лютого 2010. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14>

14. Попова О. Реальна процентна ставка: погляд банкіра [Електронний ресурс] / О. Попова. Економічна правда. — 20 липня 2007. — Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/478e6d3561103/>

15. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. Закон України № 2664-III — ВР від 12.07.2001, остання редакція від 10 лютого 2010. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2664-14>

16. Про оподаткування прибутку підприємств [Електронний ресурс]. Закон України № 334/94 — ВР від 28 грудня 1994. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=334%2F94-%E2%F0>

17. Экономическая энциклопедия / [авт. — уклад. Абалкин Л.И.]. — Москва: ЭКОНОМИКА, 1999.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2010 р.